

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахрушин Ю.А. Воспоминания. – М., 1994.- 640 с.
2. Тенишева М.К. Впечатления моей жизни. – Л., 1991.- 302 с.
3. Щукин П.И. Воспоминания. Из истории меценатства в России. – М.,1997.- 320с.

УДК 37.047(477)

Морська Л.М.
(Хмельницький, Україна)

СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ МОВИ І МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі соціальної детермінації мови та особистості – учасника процесу мовної комунікації. Автор досліджує загальні та специфічні фактори, що детермінують особистість, та критерії формування мовної особистості, головним з яких є здатність репрезентувати себе через мовлення.

Ключові слова: соціологія, взаємодія, поведінка, суспільство, особистість, мова, визначення.

Статья посвящена проблеме детерминации языка и личности – участника процесса коммуникации. Автор исследует общие и специфические факторы, детерминирующие личность и критерии формирования коммуникативной личности, главным из которых является репрезентация себя посредством языка.

Ключевые слова: социология, взаимодействие, поведение, общество, личность, язык, определение.

The article is devoted to the problem of social determination of language and personality – partner of the process of communication. The author studies common and specific factors which determine personality and criteria of formation communicative personality, the major of which is to represent oneself through language.

Key words: sociology, interaction, behavior, society, personality, language, determination.

Формування мовної особистості передбачає розвиток мовленнєвого спілкування у двох напрямках: мовленнєвої діяльності й мовленнєвої поведінки. Оскільки результатом мовленнєвої діяльності є текст (усний і писемний), а результатом мовленнєвої поведінки – стосунки між людьми, емоції, викликані мовленнєвою поведінкою комунікантів, то завдання викладача полягає у формуванні комунікативної компетентності, що містить знання мовної системи, оволодіння мовленням, обов'язкове дотримання соціальних норм мовленнєвого спілкування, правил мовленнєвої поведінки.

Соціологія особистості дає можливість виявити механізми соціальної детермінації мовленнєвої поведінки на основі факторів соціальної взаємодії, що спостерігається реально. Проблема детермінації мови може розглядатися на декількох взаємозалежних

© Морська Л.М., 2011

рівнях: на рівні вищих ярусів і соціально-етнічної структури – класів, націй; на рівні її проміжних і нижчих ланок. У кінцевому результаті, процес соціальної детермінації мови і мовленнєвої діяльності повинен простежуватися до його первинної ланки – мовного акту, що розглядається в контексті соціальної ситуації.

Таким чином, проблема соціальної детермінації особистості – учасника процесу мовної комунікації постає перед нами як проблема причинних зв'язків між тими чи іншими соціальними факторами та конкретними мовними діями і як проблема самого механізму впливу цих факторів на мову. Загальні фактори детермінують особистість через специфічні фактори: класову приналежність, приналежність до соціальних інститутів, професійних спільнот тощо. Найбільш важливим з цих факторів є класова і шарова приналежність, що у свою чергу детермінує безпосереднє оточення індивіда – систему малих груп, у яких відбувається його соціальна діяльність (родина, трудовий колектив, групи для задоволення спільних інтересів тощо). Обумовлені рольовими настановами, правила мовленнєвої поведінки існують у будь-якому суспільстві – двомовному й одномовному. Про дію цих правил американський соціолінгвіст Дж. Гамперц зазначає: «Коли ми чуємо – «Пане голово, пані та панове», ми знаємо, що нам необхідно вислухати офіційний виступ. Ми можемо увімкнути радіо і визначити, що йде передача про останні новини, навіть не намагаючись осмислити значення вимовлених слів. Слухаючи розмову по телефону, ми безпомилково визначаємо, чи розмовляє ця людина з другом, чи веде звичайну ділову розмову. Чим більше ми знаємо про певне суспільство, тим ефективніше ми можемо спілкуватися з його членами» [1, 18].

Найбільш розгорнуту модель соціальної детермінації мовленнєвої діяльності запропонував Д.Хаймс. На його думку, соціолінгвістичний опис повинен враховувати взаємозв'язок і взаємодію ряду компонентів мови. У число цих компонентів входить форма повідомлення. Для соціолінгвіста важливо однаковою мірою і те, про що говориться, і, те, як це говориться, тобто форма, якої набуває повідомлення. Для членів мовного колективу оволодіння способами вираження є необхідною передумовою для самовираження. При цьому йдеться не тільки про жанри художньої творчості, в яких проблема естетичної форми завжди була в центрі уваги, але і про повсякденне побутове спілкування.

Можна виділити групу компонентів, що входять у загальну категорію «учасник комунікативного акту» – відправник, одержувач, мовець, слухач, аудиторія. Так, наприклад, вибір соціально прийнятого варіанту може визначатися сполученням «мовець + слухач + аудиторія». Одним з головних параметрів комунікативного акту є його мета. Співвідношення мети комунікації й форми повідомлення може виріюватися в залежності від соціального статусу комунікантів і їх соціальної ролі. Відомо, що в англійській мові висловлення, що має за мету спонукання до визначеної дії (прохання, наказ) може вживатися у формі імператива (*ask him to shut the window* – «*попросіть його, щоб він зачинив вікно*», *tell him to shut the window* – «*скажіть йому, щоб він зачинив вікно*»).

Крім того, прохання і накази можуть «маскуватися» під питання (звичайно це так зване «загальне питання», що вимагає відповідно «так» чи «ні») типу *Would you mind shutting the window?* – «*Не могли б ви зачинити вікно?*». За даними С.Ервін-Тріп, у багатьох американських родинах накази і прохання в розмові між рівними за віком, як правило, «маскуються», тоді як у звертаннях старшого до молодшого вони найчастіше виражаються

у формі імператива. На фабриці наказ у формі імператива є звичайним при звертанні до підлеглого. Серед адміністративного персоналу університету незамаскована форма найчастіше відзначалася при звертанні до осіб, рівних за статусом і близько знайомих.

У інших випадках спостерігається маскування під «конкретне питання» типу *Whose turn is it to make coffee this week, Ruby?* – «*Чия черга варити каву цього тижня, Рубі?*» чи твердження типу *It's stuffy in here* – «*Щось у нас душно*». Заслугує на увагу введене Хаймсом поняття «ключ», яке означає експресивно-стилістичне забарвлення мовного акту. Сюди входять протиставлення таких ознак, як серйозний – жартівливий, ввічливий – фамільярний тощо. «Ключ» може сигналізувати, як мовними, так і паралінгвістичними засобами (наприклад, жестом, підморгуванням тощо). З погляду соціолінгвістичного аналізу важливо відмітити, що «ключ» у якому будеться мовний акт, часто є відображенням соціальної ситуації – рольових відносин між комунікантами, їхнього статусу, ситуації, без врахування експресивно-стилістичного компонента навряд чи можливе вивчення таких індикаторів соціальних ситуацій як особливі форми ввічливості в деяких східних мовах, вибір «ти» чи «ви» в українській тощо.

До цих компонентів доцільно віднести «канал», що означає вибір способу передачі мови – письмовий, усний, телеграфний тощо. Цікавим, на наш погляд є той факт, що наявність тих чи інших каналів та їх ієрархій є визначеним показником рівня соціального розвитку. Для сучасного суспільства особливий інтерес становить соціально-комунікативний аналіз такого каналу, як масова комунікація. Зіставлення українських і англійських газетних текстів, у тому числі текстів, орієнтованих на різні соціальні й соціально-демографічні категорії читачів, свідчить про те, що вибір мовних засобів і стилістична тональність тексту залежать від таких факторів як тема і характер стосунків між відправником і одержувачем.

На нашу думку, є підстави вважати, що засоби масової комунікації деякою мірою моделюють мовленнєву поведінку людини, що відбирає мовні ресурси в залежності від соціальної ситуації. Так, стиль рекламних оголошень в англійській і американській пресі, очевидно, виходить з моделі близьких і довірливих стосунків між учасниками комунікативного акту. Для цього стилю характерні еліптичні конструкції, сленг і інші індикатори подібних стосунків. Іншими важливими компонентами є форми мови. Ця широка категорія охоплює різні форми організації мовних ресурсів колективу. Ця широка категорія охоплює різні форми організації мовних ресурсів колективу. Вона включає мови і діалекти, спеціалізовані функціональні різновиди мови – те, що ми б назвали функціональними стилями і регістрами, а також різні арго і жаргони.

Під нормами взаємодії маються на увазі всі правила мовленнєвої поведінки, що мають соціально-нормативний характер. Сюди відносяться, зокрема, усі конкретні види поведінки, що супроводжують мову – наприклад, те, що мовний вислів в тій чи іншій ситуації не можна переривати чи, навпаки, говорити тільки пошепки (наприклад, під час церковного обряду). Норми взаємодії повинні аналізуватися з урахуванням соціальної структури колективу і характерних для нього соціальних стосунків.

Мовленнєва діяльність містить сукупність знань про мову як національно-культурний феномен, що відбиває характер, психічний склад, звичаї, нахили, традиції народу – носія мови, а також усвідомлення студентами краси, виразності й естетичних можливостей мови.

Мова є важливим засобом виховання особистості. Через мову відбуваються залучення студентів до духовно-моральних цінностей, вироблених людством, формування духовно багаті особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психолінгвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983.
2. Социальные и лингвистические аспекты в изучении иностранных языков: сб. науч. тр. / [редкол.: Н.М.Фирсова и др.]. – М.: Изд-во РУДН, 1992. – 111 с.
3. Третьякова Т.П. Речевые стереотипы в аспекте теории коммуникации / Т.П.Третьякова. – М., 1995. – 31 – 44 с.
4. Швейцер А.Д. Введение в социолінгвістику / А.Д.Швейцер : учеб.посібие/. – М.: Высшая школа, 1978. – 216 с.
5. Language and Social Context. – Cox & Wyman LTD, 1995. – 400 p.

УДК 821. 10.02

Пономаренко О.О.
(Полтава, Україна)

THE LANGUAGES OF SCIENCE FICTION AND THEIR ROLE IN THE CREATION OF OTHER WORLDS AND SOCIETIES

Стаття присвячена розгляду жанрових характеристик наукової фантастики. Особлива увага приділяється створенню авторами нових мов, які більшою мірою зображують суспільство та взаємовідносини між головними персонажами творів. В статті розглядається мова Вавилон-17, творцем якої є Семюель Ділені.

Ключові слова: *художня література, наукова фантастика, літературний світ, мова, суспільство.*

В данной статье рассматриваются жанровые характеристики научной фантастики. Непосредственно большое внимание уделяется новым вымышленным языкам, которые в значительной мере характеризуют общество и взаимоотношения между персонажами.

Ключевые слова: *художественная литература, научная фантастика, литературный мир, язык, общество.*

The article is focused on the analysis of the problem of genre definition of science fiction, and in particular the new languages created. The greater attention is paid to the new language Babel-17, invented by Samuel Delaney.

Key words: *fiction, science fiction, fictional worlds, language, novum.*